

VAKIF ŞEHİR ARTUKLU MARDİN

Bölüm 5

Yakut (Yâkütî) Bey M.S 1101-1104

Yakut (Yâkütî)Bey, Artuk Beyin oğlu Hasan'ın oğludur. Amcası Emüniddin Sökmen Bey, Musul'daki Beni Ukayl haneda nının yıkılmasından sonra Musul'u Büyük Selçuklular adına yöneten, Kürboga (**Kürbođa** (Ebû Saîd Kıvâmüddeve **Kürbođa**); Musul atabeyi ve tecrübeli bir kumandandı. Bazı kaynaklarda "Kerbođa", "Kurbođa", ("Gürbođa" olarak da adlandırılmaktadır) ile H. 494/ M.1101 yılında Emünidden Sökmen Bey ile yapılan savaşta, Emüniddin Sökmen Bey, mağlub oldu. Beraberinde bulunan, Kardeşi Hasan'ın oğlu, Yakut esir oldu ve Kürboga tarafından Mardin kalesinde hapsedildi.

Sultan Alparslanın kızı, Emir Artuk'un eşi, torunu Yakut'un salıverilmesini Kürboga'dan rica etti, o da bıraktı ¹

Bu dönemde Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk'un Őarkıcısı Mugani'nin Mardin'e vali olması Anadolu'nun tarihi belleği Artuklular döneminde, Reyhani dinsel ayini oyuna dönmüştür. Mugani görev dönemi içinde M. 1096-1097 yılında itibaren ley-li denilen gecelerde kaleden taşan nağmeler, Şehrin eteklerinde yankılanarak her tarafı Őenlendirdi. Sazlar Selçuklu ve yerel müzikten farklı ritim ve nağmelerle coğuup taşarken, diğer yörelerdeki kısıtlamaların aksine musiki hoşgörü içinde icra edildi.

Mardin Müziđi denildiğinde hemen Arapça Őarkılar akla gelir. Mardin ve çevresinde yaşıyan Süryaniler, Ermeniler, Yahudiler, Őemsiler, Yezidiler Bizans'ın Müslümanlardan gördükleri geniş serbesti ve hoşgörünün etkisiyle, ibadette kullandıkları dillerinin yansıra Arapça ve Türkçeyi öğrenip

---

¹ Mardin Tarihi Abdulgani Efendi (Abdulgani Fahri Bulduk)ISBN: 975-19-2217-8 S.36 Abdulgani Efendi bu bilgileri döneme ait önemli müellflerin kaynaklarına dayandırmıştır.

günlük hayatta kullandılar. Bu nedenle Mardin denince yaşamın her alanında farklı ırk ve dillerin oluşturduğu zengin harmoni (Ahenk) göz önünde canlanır.

Böyle bir ortamda müzik kültürü gibi kadim geçmişten bu yana ortak tema olarak günümüze kadar gelmiştir. Reyhani, Zeybeğin ağır bar havasında olup, Ata barı olarak da anılır. Ekip-biçme (hasat) Tanrıya dua etme, asalet içinde mimikler ve el hareketleri ile sevgiliye biat yemini gibidir.

Yakut beye dönecek olursak, babaannesi tarafından esaretten kurtulduktan sonra esir kaldığı Mardin kalesi günlerinde Mardin'i sevmiş, Kaleyi elinde tutan Muganniden Kaleyi düşman taarruzlarından kurtarmak şartı ile kendisine bağlı Türkmenlerin iskânı için, izin istedi. Verilen bu izin ile kale altında yani bugünkü antik kente, ilk iskân faaliyetini başlattı ve ticaret yapmaya başladı.

Yakut Bey kalede oturanların yeni yerleşime, inen insanları tutuklatarak el ve ayaklarını bağladı kale kapısına getirdi. Kalede bulunanlara “kapıyı açınız, şayet açmazsanız bunları ödürürme tehdidinde bulundu. Kaledekiler talebi kesin bir dille ret etti. Bu cevabı alan Yakut Bey bir tutukluyu öldürdü, kale yönetimi bu kararlı duruş karşısında, kale kapısı açılarak şehir teslim edilmiş.

Yakut Bey 1104 yılında Musul yöneticisi Çökürmüş'ten Nusaybin'i almak üzere Mardin' den yola çıktı ancak yolda hastalandı. Nusaybin kalesi önünde bulunan muhasaraya at sırtında götürüldü ancak kaleden atılan bir ok ile şehit düştü. Yakutun vefatından sonra yerine Kardeşi Ali b. Hasan b. Artuk geçti.

Yakut 'un cenazesi Mardin'e getirilerek büyük ihtimalle Mardin, antik kentin ilk yerleşim alanlarından biri olan, Savur kapı civarında bulunan, savur kapı (Babı-Sor) çeşmesi veya Yakut Beyinin adının verildiği Yakutiye Medresesi civarında olması muhtemel.

“Abdulgani Efendi (Abdulgani Fahri Bulduk) Mardin Tarihi adlı eserinin 38. Sayfasında vermiş olduğu dip notta

Yakut Bey Mardin’de ismine izafetle bir medrese yaptırıldığı Hacı Kasım Efendi ailesinden Bekir Efendi yanında gördüğüm H.1080/M.1669 tarihinde mezkur medresede yazılan bu risalenin nihayetindeki kitabenden anlaşılmasıdır demekte ve bu medreseden eser yoktur diye not düşmüştür.

Bu medrese ile ilgili son yıllarda Mardin sevdalısı kardeşim İbrahim Yüksel beyin bu medrese ile ilgili yapmış olduğu araştırmalar takdire şayandır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında özel mülkiyete geçen bu medresenin istimlak edilerek aslına uygun şekilde halkın istifadesine sunulması gerekir. Bu medresenin ayağa kaldırılması ve aslına uygun hale getirilerek işlevini sürdürmesi için büyük mücadele veren Mardin’e hizmette sınır tanımayan İbrahim Yüksel Beyin yaptığı tesptillerle ilgili resimler aşağıdadır.

Başta Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin Artuklu Belediyesi, Mardin Büyükşehir Belediyesi, Mardin Valiliği, kayıp olan bu mezarı ve Yakut beyin ismine izafeten yapılmış olan Medresenin gün yüzüne kavuşturulması vazife kabul edilmelidir. Bu konuda yapılacak her çalışma takdire şayan olacaktır.

Artuklu Sökmen Bey Dönemi Mardin M.S. 1104-1105

Anadolu Fatihî Sultan Alparslan'ın torunu ², Sökmen Bey yeğeni Yakut ile birlikte M.S 1104-1104 tarihlerinde kale dışında ilk imar faaliyetlerini başlatmışlardır.

Sökmen Bey, Artuklu Beyliği'nin atası Artuk b. Eksük'ün oğludur. Artuk Bey'in Kudüs Selçuklu valisi iken ölümü üzerine (484/1091) Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti Hükümdarı Tutuş onun yerine iki oğlu Sökmen ile Necmeddin İlgazi'yi tayin etti.

Sökmen ve İl gazi, Suriye ve el-Cezire'de meydana gelen siyasî ve askerî olaylar sebebiyle devamlı olarak Kudüs'te kalamadıklarından şehri naipleri vasıtasıyla idare ettiler. Tutuş 'un ölümünün (M.488/H.1095) ardından yerine geçen

---

² Mardin Tarihi Abdulgani Efendi (Aldulgani Fahri Bulduk ISBN: 97319-2217-8, sf. 35

oğlu Rıdvân, daha önce babasının hâkimiyetinde olan Diyarbakır bölgesini ele geçirmek için yola çıkıp Tutuş 'un 486'da (1093) Sökmen'e iktâ etmiş olduğu Suruç'a (Serûç) yönelince Sökmen ondan önce şehre gidip savunma önlemleri aldı. Bunun üzerine Rıdvân Halep'e döndü ve bu defa Dımaşk'ta kendisinden ayrı bir Selçuklu Melikliği kuran kardeşi Dukak'a karşı savaş hazırlıklarına başladı.

Suruç'ta bulunan ve kalabalık bir Türkmen kuvvetine sahip olan Sökmen'i kendisine yardım için Halep'e davet etti. Sökmen de emrindeki kuvvetlerle Fırat'ı geçtikten sonra yolda rastladığı Rakka Emîri Yûsuf b. Abak'la beraber Halep'e yöneldi. Sökmen ve Yûsuf'un kendisine saldıracakları endişesine kapılan Rıdvân onları Mercidâbık yakınlarında karşıladı.

Sökmen, Rıdvân'la savaşmak niyetinde olan Yûsuf'tan ayrılıp Rıdvân'la birlikte Halep'e geldi. Rıdvân gösterdiği bu sadakatten dolayı Maarretünnu'mân'ı (Halep'in 70 km. güneyinde, üstünde birçok arkeolojik kalıntılar bulunan Zâviye dağlarının doğusunda, Halep'i Hama üzerinden Humus'a bağlayan tarihî yol üzerinde yer alır. Sökmen'e verdi. Dukak'a karşı Dımaşk'a saldırıya geçen Rıdvân'ın yanında yer alan Sökmen, bu sırada kardeşi İlgazi'nin Dukak tarafından hapsedildiğini öğrenince Kudüs'e giderek kardeşinin nâiblerini bertaraf edip şehrin yönetimine tek başına hâkim oldu.

Sökmen Bey (M.489/H.1096). Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti'nin Halep ve Dımaşk merkez olmak üzere ikiye ayrılmasıyla zayıf duruma düşmesini fırsat bilen Mısır Fâtımî Halifesi Müsta'li-Billâh, Efdal b. Bedr el-Cemâlî kumandasında bir ordu göndererek Kudüs'ü işgal etti (H.Şâban 491 /M. Temmuz 1098).

Sökmen, daha sonra buraya geldiği anlaşılan kardeşi İl gazi ve bütün Artuklu ailesi mensuplarıyla beraber Kudüs'ten ayrılıp Halep'e Melik Rıdvân'ın yanına gitti (Muharrem 490 / Aralık 1096 - Ocak 1097). Bu sırada Dukak Halep çevresini

yağmalamaya başlayınca Rıdvân, Sökmen ve diğer müttefikleriyle birlikte Durak'ın üzerine yürüdü. Sökmen, Kuvayk çayı kıyısında yapılan savaşta (5 Rebûlâhir 490 / 22 Mart 1097) büyük cesaret ve kahramanlık gösterdi (İbnü'l-Adîm, II, 126). Aynı yıl Müsta'î-Billâh Rıdvân'a haber gönderip Fâtımîler adına hutbe okutursa Dukak'a karşı kendisini destekleyeceğini bildirdi. Rıdvân'ın bu teklifi kabul edip Fâtımîler adına hutbe okutması Sünnî İslâm dünyasında büyük tepkiyle karşılandı. Bu uygulamaya karşı çıkan emîrlerin başında yer alan Sökmen hutbenin tekrar Abbâsîler adına okunmasında önemli rol oynadı.

Haçlılar'ın Antakya yönüne harekete geçmeleri üzerine Vali Yağısıyan, başta Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk olmak üzere Musul Selçuklu Valisi Kür boğa, Dımaşk ve Halep Selçuklu melikleri Dukak ve Rıdvân, Humus Emîri Cenâhüddevle Hüseyin, Sincar Emîri Arslantaş ve Suruç Emîri Sökmen'e haber göndererek Antakya'ya yardıma gelmelerini istedi. Adı geçen emîrler arasında yapılan toplantıda Sökmen, önce Diyarbekir bölgesine gidilip burayı hâkimiyet altına aldıktan sonra buradan sağlanacak kuvvetlerle Haçlılar'a karşı savaşılmasını teklif etti. Teklifinin kabul edilmemesine kızan Sökmen, Rıdvân'ın saflarından ayrılıp Dukak'ın tarafına geçti. Haçlıların Antakya'yı işgali üzerine (H.491/M.1098) Selçuklu ordusu Musul Valisi Kür boğa kumandasında harekete geçti. Bu orduya diğer emir ve meliklerle birlikte Sökmen de katıldı. Kür Boğa'nın isabetsiz kararları yüzünden beraberinde bulunan emirler Selçuklu ordusundan ayrılırken Sökmen de bir süre daha savaştıktan sonra çekilmek zorunda kaldı.

Sökmen, yeğeni Belek b. Behrâm'a bıraktığı Suruç yönetimi bir süre sonra Urfa kontu I. Baudouin tarafından Suruç'un işgal edilmesi yüzünden (Temmuz-Ağustos 1098) şehri geri almak için harekete geçti. Şehrin senyörü Foulque de Chartres ve yeni Urfa kontu II. Baudouin beraberlerindeki Ermeni askerleriyle birlikte Suruç'u savunmaya başladılar.

Yapılan şiddetli savaş sonunda Haçlı ve Ermeni kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğratıldı. Ölümler arasında Foulque de Chartres de bulunuyordu. II. Baudouin güçlkle Urfa'ya kaçtı (Rebûlevvel H. 494 / M. Ocak 1101). Hayatlarından endişeye kapılan hristiyan halkı, Latin Piskoposu Benedict ile birlikte iç kaleye çekilerek Sökmen'in kuvvetlerine karşı direnişini sürdürdüler. Bunun üzerine Sökmen iç kaleyi kuşatıp şiddetle sıkıştırmaya başladı. Öte yandan Urfa'ya kaçmış olan II. Baudouin, Antakya'ya giderek oradan sağladığı yeni kuvvetlerle Suruç'a yönelip savaşa katılınca Sökmen iç kaleyi kuşatmaktan vazgeçip II. Baudouin ile savaşa girişti.

Urfa kontunun Suruç'a gelip savaştığını haber alan iç kaledeki halk aşağı inip Türk kuvvetleriyle yeniden savaşa başladı. Sökmen düşman kuvvetlerini bozguna uğratmak üzereyken bir bölüm Türkmen'in kendisinden ayrılıp savaş meydanını terk etmesi yüzünden Suruç'tan çekilmek zorunda kaldı. Böylece Suruç yeniden Haçlıların işgaline uğramış oldu.

Musul Selçuklu Valisi Kür boğa, İmâdüddin Zengî b. Aksungur ile birlikte İnaloğulları'nın elinde bulunan Âmid'i kuşatmaya başlayınca (H.494/M.1101) şehrin emîri İbrâhim b. İnal bu sırada Suruç'u terk etmiş bulunan Sökmen'den yardım istedi. Sökmen yeğeni Yâkûtî ile birlikte İbrahim'in yardımına gitti. Çarpışmalar sırasında Yâkûtî, Kür boğa kuvvetleri tarafından esir alındı ve Mardin Kalesi'ne hapsedildi. Kür boğa, savaşı kazanmasına rağmen sağlam surlara sahip olan Âmid'i ele geçiremeyeceğini anlayıp buradan ayrıldı.

Bu olayın ardından Cezîre-i İbn Ömer hâkimi Çökürmüş'ün saldırısına uğrayan Musul hâkimi Türkmen Mûsâ, Diyarbakır bölgesinde bulunan Sökmen'e haber gönderip kendisine hâkimiyetinde bulunan Hısnıkeyfâ (Hasankeyf) ile birlikte 10.000 dinar vereceğini, buna karşılık Musul'a yardımına gelmesini bildirdi. Sökmen'in Türkmen Mûsâ'nın yardımına gittiğini öğrenen Çökürmüş hemen kuşatmayı kaldırıp Musul'dan ayrıldı. Türkmen Mûsâ, Sökmen'i karşılamaya giderken bir suikast sonucu öldürüldü. Sökmen,

Mûsâ'nın kendisine vermeyi vaat ettiği Hısnıkeyfâ kalesini Mûsâ'nın buradaki temsilcisinden aldı (H.495/M.1102). Böylece Hısnıkeyfâ'ya hâkim olan Sökmen burada ilk Artuklu Beyliği'ni kurdu.

Necmeddin İl gazi, Büyük Selçuklu Devleti tahtında hak iddia eden Melik Muhammed Tapar'ın Bağdat şahnesi idi. Selçuklu Sultanı Berkyaruk'un Gümüştigin el-Kaysarî'yi Bağdat şahneliğine tayin etmesi üzerine İl gazi bu sırada Hısnıkeyfâ'da bulunan Sökmen'e haber gönderip yardım istedi. Bağdat'a hareket eden Sökmen, yolu üzerinde bulunan Tikrî'ti işgal ettikten sonra Bağdat yakınlarındaki Remle'de karargâh kurdu. Kendisine katılan İl gazi ve Hille Emîri Seyfûddeve Sadaka ile birlikte Bağdat civarında bulunan Düceyl ırmağı yöresindeki bütün köyleri yağmaladı. Çevrede şiddetli bir yiyecek sıkıntısının başlaması ve halkın güç duruma düşmesi üzerine Halife Müstazhir-Billâh şahne Gümüştigin'i Bağdat'tan uzaklaştırdı ve İl gazi şahnelik görevine iade edildi.

Sökmen, yeğeni Ali'nin Mardin'i Çökürmüş'e teslim etmek istediğini öğrenince Mardin'e yürüyüp şehri onun elinden aldı. Buna karşılık kendisine Cebelcûr'u (Çapakçur) verdi (M.496/H.1103). Böylece Sökmen askerî ve iktisadî açıdan Diyarbekir bölgesinin Hısnıkeyfâ ve Mardin gibi iki büyük merkezini egemenliği altına almış oldu. Ancak Diyarbekir bölgesi sadece iki yıl (1102-1104) Sökmen'in idaresinde kaldı. Onun 498'de (1104) ölümüyle beylik Mardin ve Hısnıkeyfâ Artukluları olmak üzere iki kola ayrıldı. Bu konuda daha detaylı bilgi dördüncü bölümünde kayıt altına alınmıştır.